Повернувшись з Варшави до Львова, протягом 1934-1937 рр. В. Заїкин викладав історі Галичини в Народному Домі міста Львова; працював науковим співробітником Інститу соціальної та економічної історії Львівського університету, професором Львівсько: політехнічного інституту. У 1940 р. викладав російську мову в 15-й середній львівськ школі. В березні 1940 р. заарештований органами НКВС і обвинувачений у боротьбі про' радянської влади, співробітництві з польськими еміграційними ("антирадянськими науковими виданнями. В липні 1941 р. розстріляний у Чернігові за вироком воєнно: трибуналу.

Постать В. Заїкина, шо залишив помітний слід практично в усіх сферах науков просвітительського і культурного життя свого часу, й досі недостатньо вивчена, в йо: біографії чимало білих плям, громадська й наукова діяльність сповнена суперечливі свідчень сучасників. Тому дослідження праць В. Заїкина може скласти основу д: повнішого залучення наукової спадщини вченого для розробки окремих періодів українськ історії, а розгляд його наукової та громадської діяльності доповнить ті питання, я порушуватися в українській історіографії 20-30 -х рр. XX ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Заїкин В. Історично-правнича наука української еміграції, та головні ідеологічні напрямки в ній. - Льв 1937.- С.З.; ЦД1АЛ України.- Ф.376,- Оп.1,- Спр.66,- Арк.П; 3. Chrztsianstwo w Europie Wschodniej vv polov X. w. - //Ельпіс.- 1926-28,- 1-іу.,Naino\vsze prace ukrainiskie z historii Kosciola (1920-1927) //' EAniq.- Warszav 1927,- №111; 4. Багалій. Д.І. Вибрані праці. Т.2: Джерелознавство та історіографія історії України,- 2001.- С.1 5. Тиміш Л. Історико-церковні дослідження міжвоєнного Львова у журналі „Записки Чину св. Васш Великого" //Наукові записки „Проблеми гуманітарних наук",- Вип. 8,- Дрогобич, 2001.- С. 17; 6. Заїкин Спроба ісгорично-правнкчого аналізу становили Донщини та російсько-донських відносин у XVI -XX ст. Записки НТШ. - Львів, 1926. - T.CXLIV-CXLV.- С.238-257.; 7. Тимошик М. „Лишусь навіки з чужиною.. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження.-К., 2000.-546 с.; 8. Іщак А. Рец. на кн.: Заїки Вячеславъ. Участіє светскаго элемента въ церковномъ управленій, выборное начало и „соборность" въ киевск митрополій въ XVI - XVII векахъ.- Варшава, 1930 //Дзвони. -1931,- Ч.8.- С.572-576.; 9. ЗаТкинъ Вячеслав Участіє светскаго элемента въ церковномъ управленій, выборное начало и „соборность" въ киевск митрополіи въ XVI-XVII векахъ.- Варшава, 1930.- С.157, 159.; 10. ЦДІАЛ,- Ф.357.- Оп.1.- сгір.21; II. Заїкин Рец. на кн.: Сватиков С.Г. Россия и Сибирь. К истории сибирского областничества.- Прага, 1930. // Дзвон 1931.- №1,- С.61.

Г. В. Саранчи

ДОКІЯ ГУМЕННА: ЖИТТЄВИЙ І ТВОРЧИЙ ШЛЯХ

Із здобуттям Україною незалежності відбулася зміна ціннісних орієнтацій стосові української національної спадщини. Повертаються із забуття незаслужено забуті імеї українських вчених, митців, письменників, які в умовах радянської тоталітарної систем намагалися творити справжню українську науку, літературу, непідпорядковану ідеології цензурі.

Після завершення Другої світової війни велика кількість українських інтелігентів, я зазнавали утисків з боку радянської влади, отримали змогу покинути СРСР і обрати нелегкі шлях життя на еміграції. В кінці 40-х років XX століття за межами своєї батьківщиі опинилося чимало українських письменників та поетів, які мали нелегкий досвід роботи галузі літератури. За цих обставин у Сполучених Штатах Америки опинилися такі відо: українські письменники як В. Барка, Г. Черінь, О. Ізерський, О. Тарнавський. І. Керницькі та ряд інших. Ця група українських літераторів разом із молодим поколінням українські митців створили у 1954 році спілку українських письменників в еміграції "Слово"[1].

Активним діячем у літературній спілці "Слово" була і Докія Гуменна. В СРСР і українська письменниця, незважаючи на заборону, намагалася писати твори, які об'єктиві висвітлювали життя громадян країни Рад у міжвоєнний період. За двадцять п'ять рок літературної діяльності в СРСР Д. Гуменна зажила скандальної слави "куркульськ письменниці" і заборони друкуватися в усіх радянських виданнях. Опинившись на еміграц

Докія Гуменна змогла реалізувати свій літературний талант, але в Україні її ім'я і твори були забуті на довгі роки.

Актуальність даної теми полягає у тому, шо творчість талановитої української письменниці Докії Гуменної є зовсім не досліджена, а її твори залишаються маловідомими > неї на батьківщині . Метою цього дослідження є на основі вивчення архівних матеріалів об'єктивно висвітлити життя і творчість Д. Гуменної та оцінити її внесок в українську літературу.

Твори Докії Гуменної почали друкуватися в Україні на початку 90-х років XX ст. Однак, в науковій літературі, її літературна діяльність ще не була висвітлена. Основними джерелами для вивчення творчості цієї української письменниці є матеріали її особистого архіву, а також матеріали її листування із відомим українським науковцем та громадським діячем у США О. Неприцьким-Грановським[2]. які зберігаються у Центрі Дослідженню Української Еміграції в м. Міннеаполісі (Міннесота, США).

Народилася Докія Гуменна 10 березня 1904 р. у с. Жашкові Уманської округи НІ Київщині у селянській родині. Початкову освіту здобула в двокласній місцевій школ: Продовжила своє навчання юна Докія у педшколі в містечку Ставищах. Всупереч вол: батьків Докія прагнула здобути вишу освіту, і у 20-х роках вона навчається в Київському Інституті Народної Освіти на літературному факультеті.

Свою письменницьку діяльність Д. Гуменна розпочала у літературній спілці "Плуг" > м. Харкові. Вперше Докія Гуменна друкується в газеті "Сільськогосподарський пролетар", і: її дебютним твором став нарис "У степу". Цей твір невідомої ще нікому письменниці НІ привернув увагу літературних критиків. Однак через декілька років ім'я Докії Гуменнс. стало відомим не тільки в Україні, а й у всьому СРСР, Це сталося після того як в журнале "Плуг" були надруковані її славнозвісні "Листи з Степової України"(1929). Відвідавша Південь України, Д. Гуменна надрукувала цикл нарисів під цією назвою. Письменниід»- початківець правдиво змалювата процес перетворення українського села у фабрики хліба, т: замість національних традицій насаджувалася радянська русифікована ідеологія. У своїх нарисах вона не побоялася виступити проти відомого на той час радянського письменнігчї Федора Гладкова: "У своїх "Листах..." заатакуваїа Гуменна російського письменник Ф. Гладкова, автора роману "Цемент", як одного з популяризаторів російщини ~.г українському селі. Ця подія стаза голосна. Остап Вишня у "Червоному перці" написав на ша тему фейлетона, газела додата до цього карикатуру Гладкова у формі славного "царської* городового"[4]. Реакція Ф. Гладкова , як і багатьох радянських критиків, була типовою ЛДІ того часу. Докію Гуменну звинуватили у "хвильовізмі" і назвали "куркульсько: письменницею" та "антирадянським елементом"'.

Окрім радянської літературної критики, Д. Гуменна зазнала нищівної критики і з бок; верхівки радянського партійного апарату. Секретар ЦК КП(б)У С. Косіор на XIV партійні конференції Київщини за те, "що вона подає в своїх нарисах живі гутірки балакучих селяно— комунарок, подає живих людей"[6], звинуватив Гуменну у "нездорових настроях" т_ "аполітизмі". Подальший творчий доробок письменниці викликав у радянських літературна критиків лише негативні зауваження. У ряді статей "Глитайський агент у літератур/. "Куркульська контрабанда в літературі", "Ех, Докіє Гуменна, куди котишся?", "У чо*я помилка Докії Гуменної?" творчість Д. Гуменної було піддано нищівній критид: - Звинувачували молоду письменницю тільки у тому, що писала вона правду: "...вона не д у * церемониться з тим, що вона бачить і що вона чує: пише, як то кажуть "на чистую переказуючи дослівно, з дійсними прізвищами тих, від кого вона це дізнаїася..."[8].

Такі звинувачення поставили під загрозу подальшу літературну кар'єру письменник. Довелося Докії Гуменній освоювати фах стенографістки, але писати твори вона не перестатд Щоб не потрапляти на очі парлійній верхівці, вона покидає Україну і їде на Куба-д Внаслідок подорожі по Кубані у 1931 р. з'явилася збірка нарисів "Ех Кубань, ти Кубан» хлібородная". У тому ж році вийшла друком повість "Кампанія", в якій Докія Гумеша.

эступила проти радгоспів, які постали на місці окремих селянських господарств і стали тричиною обезземелення селян.

Через правду, яку наважилася сказати у своїх творах Д. Гуменна в умовах радянської тоталітарної системи, на неї знову розпочалося цькування. Письменницю звинуватили у "наклепі на партію" та "куркульській провокації". За те, що "її творчий шлях у літературі це ЕЛЯХ одвертих наклепів на радянську дійсність, на колгоспне будівництво" , письменницю заключили з літературної спілки "Плуг", що означало кінець її літературної кар'єри. Сама ! Докія Гуменна згадувала: "за нариси "Листи із Степової України" та "Ех Кубань, ти Кубань » If) хлібородная..." ударено було по моєму літературному ростові так, що я вже не встала" .

Довгих вісім років Д. Гуменна не могла друкувати свої твори. Лише напередодні Другої світової війни, коли під впливом напруженої зовнішньої обстановки, радянська цензура трохи послабила свій нагляд, вийшла друком нова повість "Вірус". Повість "Вірус" :ула написана у сатиричному жанрі і викривала вади радянського партійного апарату. Цей твір теж був помічений радянською літературною критикою. Такі журнали як "Літературна їритика", "Літературна газета", "Советская Украина" й інші гостро зреагували на повість "Вірус", називаючи її "рецидивом брудних наклепів на радянську дійсність"". Газета "Правда" від 22 жовтня 1940 р. назвала цей твір "Лживой повестью"[12].

Під час Другої світової війни Докія Гуменна перебувала в окупованому фашистами Києві. В цей час її твори друкуються в журналі "Литаврах", який видавався під керівництвом Олени Теліги. Саме в той час Д. Гуменна розпочала роботу над романом "Діти Чумацького шляху", твором, який приніс їй славу серед української спільноти в еміграції. В умовах військової окупації, перебуваючи під загрозою відправлення на роботу до Німеччини, письменниця змогла відчути "злет творчої думки"[1'']. Пізніше радянська ідеологічна критика звинуватить Д. Гумениу у співпраці із фашистами'[4], але твори, написані нею у той час яскраво свідчать про позицію письменниці щодо німецької окупації України. У казці-феєрії "Епізод із життя Європи Критської", у романах "Хрещатий Яр", "Скарга майбутньому", у новелах "Чотири сонця", "Наталка "будує нову Європу", "Фахівці" Докія Гуменна чітко висловлює свою позицію щодо німецьких "визволителів"'[5].

Друга світова війна дала можливість Д. Гуменній виїхати із СРСР. Евакуюючись із столиці України, Докія Гуменна взяла з собою єдиний скарб - чернетки чотирьох томів роману "Діти Чумацького шляху". Письменницю чекав важкий шлях на еміграцію:"...всім зідома епопея "великого ісходу" з рідного краю. Галичина, Карпати, Закарпаття - останні клаптики української землі. А далі - Чехословаччина, Австрія, Німеччина, Італія та інші чужі закутини західного світу. Небезпека. Беззахисність. Безпритульність. Безнастанне бомбування. І нарешті - кінець світової війни, неозначений статус "ДіПі"... Цей апокаліптичний шлях з сотнями тисяч українських втікачів пройшла й Докія Гуменна. Ті, що знали її в цих світових мандрах, стверджують, що Докія Гуменна ніби цього всього не помічала. Вона писала. Писала свою "Европу Критську", писала свою чотиритомову епопею "Діти Чумацького шляху", свою "Ману", свою "Скаргу майбутньому"...Це було воістину творче горіння, це була велика пристрасть, жадоба якнайшвидше і якнайдетальніше висловитись, сказати те, що накипіло в душі протягом довгого, скованого творчого життя. Це, очевидно, була свідомість найвищого авторського почуття - почуття свободи творчості..."[16].

Перші три томи роману "Діти Чумацького шляху", написані Гуменною в таких несприятливих умовах, були видані в Мюнхені, а четвертий том письменниця видала вже. у Нью-Йорку на кошти, зароблені нею на мотузяній фабриці[17]. Роман "Діти Чумацького шляху" охоплює понад півстоліття української історії і розповідає про руйнування вікових національних традицій в українському селі, примусову колективізацію, розкуркулювання, а згодом, змальовуючи побут радянського Києва, Д. Гуменна висвітлює процес нищення "всього живого і творчого"[18] в українській літературі. Українська літературна критика на еміграції дуже високо оцінила цей роман української письменниці. Відомий на еміїрації літератор Ю. Дивнич, виступаючи на літературному вечорі Д. Гуменної, так оцінив роман

"Діти Чумацького шляху": "Я б назвав Гуменну першим незалежним літописцем підсовєтської України... Дехто каже, що Д. Гуменна пише не романи, а хроніки. Коли "Розп'яте село" (третя частина "Дітей Чумацького шляху") не роман, то це щось більше ніж роман. Гуменна вміє вести нотатник і тому не висмоктує з пальця матеріалу. На сьогодні "Розп'яте село" - єдине літературне джерело, з якого можна щось конкретне й суттєве пізнати та відчути про 1929-33 рр. на українському селі"[19]. Роман "Діти Чумацького шляху" приніс Докії Гуменній надзвичайну популярність серед своїх земляків в еміграції.

До Сполучених Штатів Америки Докія Гуменна переїжджає у 1950 р. Важке матеріальне становище та непрості умови адаптації в новому середовищі не справили негативного впливу на творчість письменниці. В еміграції Д. Гуменна продовжує писати про Україну, вже не остерігаючись радянської ідеологічної критики. У 1952 р. виходить друком її повість "Мана", в якій зображуваюся життя радянської інтелігенції . Схвальну оцінку літературних критиків отримав роман-хроніка "Хрещатий Яр"(1956), який розповідає про німецьку окупацію Києва, та продовження цієї епопеї - "Скарга майбутньому" Літературознавець Д. Нитченко так відгукнувся про роман "Хрещатий Яр": "...роман-хроніка про Київ у часи останньої війни. Авторка змальовує життя в Києві від початку війни, показує втечу совєтської влади, відступу сов. війська, страшне безладдя, арешти, жорстокості влади, прихід нового окупанта - німців... Цей твір про Київ тих часів поданий з такими подробицями, що служитимуть нашим історикам у їхніх працях"[21].

Зовсім іншу оцінку творам Докії Гуменної давала радянська ідеологічна критика у 50-60 рр. XX ст., яка продовжувала спостерігати за творчістю української письменниці у США. У журналі "Радянський письменник" М. Терлиця у своїй статті "Правнуки погані" писав: "З рукава своєї блузи витрясає "романи" й "повісті" Докія Гуменна. Колись ця діва жила на Радянській Україні, аіе під час німецько-фашистської окупації пописувала на сторінках журнальчиків і газет, що їх щедро субсидували гітлерівці своїми марками. Перемістившись до США, Гуменна дала волю своїй буйній брехливій фантазії. І як ніхто інший вона засипає читацький ринок своїми "трилогіями", в яких шельмує радянських письменників за те, що вони залишилися з рідним народом, творять національну літературу, а не подашсь, як вона, до США служити американським "суперменам"...за долари"[22].

Творча цікавість та любов до подорожей відобразилися у збірках Докії Гуменної "Вічні вогні Альберти" та "Багато неба". Збірка новел "Багато неба" розповідає про подорож письменниці по Америці - від океану до океану. Побувавши у багатьох містах США, Д. Гуменна не тільки описувала побут українців та їх адаптацію в цій країні, але й підняла ряд актуальних проблем, які існували в житті української спільноти. До проблем, які існували всередині діаспори, Д. Гуменна віднесла стосунки між старою та новою еміграцією, а також міжконфесійні церковні незгоди в українських громадах США[2"1].

Ще однією розповіддю про українців у США стала збірка нарисів "Серед хмаросягів". Двадцять одна новела Д. Гуменної висвітлювала світлі та темні сторони життя українських емігрантів у Нью-Йорку. Гуменна із властивою їй правдивістю та об'єктивністю описала адаптації своїх земляків до життя в нових умовах. Д. Гуменна критикує українців за те, що так швидко забувають свою мову, культуру у прагненні якнайшвидше асимілюватися в американському середовищі, втрачають духовність у гонитві за матеріальними благами. Ця збірка новел отримала назву "Нью-Йоркської мозаїки". Відомий в літературних колах критик Вадим Сварог вважав, що у своїх новелах Докія Гуменна хотіла "вияснити, що сталося з її земляками, які потрапили у новий світ, як вони принатурюються до нового життя, як цей світ впливає на них, формує їх та витягає назовні те, що в них є доброго і не дуже доброго"[24].

Літературна спадщина Докії Гуменної складається з творів різних форм та жанрів: від новел - до романів, від політичних драм - до ліричних оповідань. Сюжети творів письменниці охоплюють всі періоди української історії - від прадавніх часів до сьогодення. Творчість Д. Гуменної можна чітко розділити на два періоди, відповідно до тих умов, в яких вона писала свої твори: з 1925 - по1941; з 1941 - по 1996 рр.

Померла Докія Гуменна 6 квітня 1996 р. у Нью-Йорку. Літературні твори цієї української письменниці у 90-х роках XX ст.. почали видаватися в Києві у видавництві Олени Теліги. Життя і творчість письменниці потребують і заслуговують на об'єктивне дослідження і висвітлення. Докія Гуменна була однією із багатьох українських науковців, митців, інтелігентів, які змушені були покинути Україну, щоб мати змогу вільно розвинути свою творчість і талант. Третя хвиля української еміграції, до складу якої входило понад 3,5 тисячі осіб з вищою освітою[25] , зуміла не тільки зберегти за межами своєї батьківщини українську культуру, науку, мистецтво, але й зробила вагомий вклад у розвиток цих галузей в умовах еміграції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Історія української еміграції: Навчальний посібник/За ред. Лановика Б. Д. - К., 1997. - С. 376-377; 2.Immigration History Research Center of Minnesota (далі-lHRS). - Hranovsky - Box 2. - Folder 5; З.Пилипенко С. У чім помилка Д. Гуменної? //Плуг. - 1929. - №1. - С. 43; 4. IHRC. - Humenna D. - Box 1. - P.539; 5.IHRC. - Humenna D. - Box 1. - P. 319: б.Дивнич Ю. Стежки, дороги...//Українські вісті,- 1951. -№22,- С. 3-4; 7.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.541; 8. Пилипенко С. Вказана праця. - С. 43; 9.1HRC. - Humenna, - Box 1. - P.529; 10.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.155; 11.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.541; 12.IHRC. - Humenna. - Box I.-P.553; 13.IHRC. - Humenna. - Box 1.-P.155; 14. Гуменна Д. Чотири сонця. - Нью-Йорк. - 1969.-С.231; 15.IHRC.-Humenna.-Box 1.-P.553; 16.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.I 33; 17IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.523; 18.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.522. 19.IHRC. -Humenna. - Box 1. - P.529; 20.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.530; 21.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.531; 22.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.543; 23.IHRC. - Humenna. - Box 1. - P.323-329; 24.1HRC. - Humenna. - Box 1. - P.315: 25.Мудрий В. Українці у вільному світі. Ювілейна книга УН Союзу з нагоди 60-річчя. - 1953. - С.3ї5; Гуменна Д. Місія//Свобода. - Нью-Йорк.-1983. -№154-157.

І.М.Ващенко

«СПРАВА» ПОЛЬСЬКИХ ПЕДАГОГІВ КИЄВА 1930-1931 РР. - МАЛОВІДОМА СТОРІНКА АНТИПОЛЬСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1930-Х РР.

Авторитетний дослідник антиольських репресій сталінізму в УСРР, тернопільський професор і голова Спілки польських науковців в Україні Г. Стройський вважає, що початок акцій режиму, спрямованих проти польського шкільництва у республіці, «спостерігаємо вже у 1933 р.» . Новітня монографія про вітчизняних педагогів - жертв політичного терору - фактично поділяє ту ж саму думку, вважаючи 1933-1934 рр. початком «нищівного удару» проти «української інтелектуальної еліти та національних меншин». У цій же праці серед викладачів польських освітніх закладів республіки, засуджених 1933 р., у загальному переліку - без докладнішого з'ясування - згадується й прізвище Шумович[2].

Метою ж нашого повідомлення є привернення уваги до такої маловідомої сторінки антипольських репресій тоталітарного режиму як «справа» польських педагогів Києва 1930-1931 рр., шо була своєрідною пробною акцією й, на перший погляд, не мала подальших наслідків, оскільки ув'язнені «польські радянські педагоги», за винятком хіба *Я.* Шумович, невдовзі вийшли на волю й повернулися до свого верстату праці. Фрагментарно це питання висвітлювалося лише у публікаціях О. С. Рубльова[3].

Окрім української інтелігенції, що, безперечно, перебувала в епіцентрі силових дій тоталітарної влади у Наддніпрянщині, об'єктом пильної уваги репресивних органів республіки упродовж 1920-х років була й польська інтелігенція УСРР. Влада вбачала у представниках інтелектуальної еліти польського етносу потенційних противників більшовицької адміністрації попри їх декларативну лояльність до режиму та вимушену обставинами совєтизацію/комунізацію. Аби відстежувати внутрішнє життя й настрої польської інтелігенції, впливати на неї у потрібному напрямі, ГПУ насаджувало у цьому середовищі таємну агентуру («секретних співробітників» - «сексотів»), заохочувано внутрішні тертя, *розпалювало ворожнечу* у колективах, сповідуючи відомий принцип - «divide et iшpera».